

KAREL VAN DE WOESTIJNE EN DE ZEE

door Maurice GILLIAMS

In de gedichten waarin Karel van de Woestijne de zee bezongen heeft, kan men twee elementen onderscheiden, n.l. het persoonlijke psychologische ervaren van de dichter en het object.

Met tamelijke beslistheid heeft Karel van de Woestijne, naar eigen willekeur, James Ensor in de mond gelegd : « dat de zee een toestand is, en anders niet ». Wel zijn er vele versregels en zelfstandige strofen in zijn zeegedichten aan te treffen, die deze bepaling bevestigen; doch naast deze zijn er ook andere, waarin het object zelfstandig bepaald en als het ware toegezongen wordt; waarin de persoonlijkheid van de dichter teruggedrongen is louter tot de functie van het registreren, zoo niet van uitsluitend atmosferische wisselingen, maar dan toch tot het samenvatten van waarden, die het leven en het aanschijn van het object uitmaken, en die tevens aantonen welke hun verhouding is in tijd en eeuwigheid. De belangrijkste zijn, naar mijn gevoel, dezulken van zijn verzen waarin de zee het persoonlijke psychologische ervaren van de dichter in zich sluit, waar zij de vormen van zijn verlangen en zijn eenzaamheid, zijn vreugd en zijn rouw aanneemt.

Het eerste zeegedicht dat wij in de verzenbundels van Karel van de Woestijne aantreffen, alhoewel het in zich het accent van een persoonlijk noodlot draagt, dringt aan ons op het fenomeen « zee »; reeds door het aanvangsvers, waarin de dichter spreekt van de « eeuwige lijn » van de zee, en dat van een groote evocatieve kracht is. Doch eveneens in de daarop volgende regel, waarin hij de verklaring aflegt van tot haar « eeuwige drift » bereid te zijn : komen wij, in het gedicht, tot de vaststelling van de metaphysische beteekenis « zee ». Zelfs waar hij bekent open te staan voor alle troosten en dankbaar voor elke smart, is de zee voorwerp. Hij ziet haar in de morgen liggen, « met haar gelaat bleek in het licht »; hij gedenkt haar toen ze was bewogen van sterk « nàlevende » wind, en hij eindigt met de bekentenis, tot haar te zijn gekomen « in den angst van (zijn) eeuwigheid ».

Tot uw eeuwige lijne gekomen;
 tot uw eeuwigen drift bereid;
 met ons diepst-bewogene droomen
 en den kalmen trots van ons spijt;

en open voor alle troosten,
 en dankbaar voor elken smart :
 zoo staan we voor 't goud van uw oosten
 en voor 't grimmende westerzwart.

Zóo, onder het kleed onzer wanen,
 de borst van leven doorkrauwd;
 op ons lippen 't zout onzer tranen,
 maar in 't harte úw voedende zout;

Zee van brooze golven-gebouwen
 en sterk van nà-levenden wind;
 gestrekt als een schaamtlooze vrouwe,
 en naakt als een schuldloos kind;

o Zee, die in aarzenden morgen
 te wachte', en te wijlen ligt,
 in uw schoot de stormen geborgen,
 en uw wezen bleek in het licht :

zie, we zijn tot uw leven gekomen,
 in den angst van onze eeuwigheid;
 met ons diepst-bewogene droomen
 en den kalmen trots van ons spijt...

Wanneer wij dit aanvangsvers — « Tot uw eeuwige lijne gekomen » — tot onze persoonlijke geestelijke goederen hebben gemaakt, zijn we nooit meer de zee genaderd zonder in ons te voelen omhoogrijzen als een gebed, die nederige en totale, maar daarom des te geruststellender erkenning van de zee, tot wiens « eeuwige drift » wij ons bereid gevoelen. Door die erkenning van haar eeuwige drift, verklaren wij ons dus ook bereid haar metaphysische beteekenis te erkennen. Wanneer wij zeggen : « Tot uw eeuwigen drift bereid » — op dit oogenblik doen wij afstand van ons persoonlijk psychologisch ervaren, is de zee niet langer toestand, is zij object.

Doch zooals wij weten uit zijn veelvuldige, rijke en geniale geschriften, was er in Karel van de Woestijne, bij gure voortdurendheid, een drang naar zelfbepaling aanwezig. Als een wanhopeling, heeft hij uitgeroepen, dat « De zee, de al-

eeuw'ge zee (hem) haar vrede weigerde ». In zelfstandige regels en strofen klinken tot ons door zijn angstige en eenzaam-bittere aanroepingen; hij is gedurig met zich zelf in strijd; en van zulke « ziels-momenten » vinden wij de weerklank in flarden lyriek, die door zijn zeegedichten wapperen, als de wijze-en-wétende waanzin van een King Lear.

In torve toomloosheid, in koppig-taaï weêrstreven,
voel ik mijn rouw in mij gelijk de zee gebreid;
nóg wilder, waar ze in zich voelt huiveren en leven,
o Zee, het wéten van haar wreede oneindigheid.

Aan die verzen, waarin hoofdzakelijk het zielsmoment is vastgelegd dat op dit bepaald oogenblik in de dichter werkzaam was, merkt men nog nauwelijks het verband met de zee, die nochtans aan het vers als het ware zijn smaak geeft en er de wonderbare bestendige aanwezigheid van is.

Zooals hij in een van zijn zeegedichten verklaart, zou hij zich willen alleen bevinden tusschen lucht en zee, als een ster in deze « dubb'le oneindigheid en alles overzien om alles te vergeten ». Aan het einde van een ijzige voorjaarsdag, in de roode avond op een duin geklommen, overvalt hem de verschrikking van « vernielende eenzaamheid »; en, in de wind alleen, voelt hij zich « alle liefde stuk gereten » worden. Hij roept uit, dat « Ze de mate zelf is, en heel het leven regelt ». Hij ziet haar « geniepig in haar breedste jongstigheid ». Hij schenkt haar namen en beelden, hij vindt wonderen van taal om zich met haar te meten in teederheid en hardnekkige starheid des gemoeds. Hij noemt haar de « onbeschaamde en geile »; hij zegt van haar dat ze « eeuwige waarheid is en eeuwig liegt ». Zooals wij merken aan al deze beweringen, aan al die jammerlijke uitroepen, is de psychologie van het voorwerp gewichtig.

De beelden waarmee Karel van de Woestijne de zee noemt en benadert, omvatten nooit haar zwalpende oneindigheid. Wij gevoelen steeds een — verzwegen — strand, waar de mensch haar afwacht — « Want ze is, de zee de gluipig-aangeslopen stilt van wolven... » Als met verliefde teederheid, ziet hij haar parelmoerig in het prille ochtenduur.

De morgen, 'lijk een prevel-beê
om eene doode schoone,
de morgen kwam de bleeke zee
met nevelen bekronen.

Doch zooals wij in het opstel over James Ensor lezen, is de zee niet « iets om naar te kijken, iets van vormen en vormwisselingen, geen samenstelling van aangename of tragische lijnen, geen spel zelfs van kleuren voor wie nog wat meer is dan bloot een registreerend oog. De zee is integendeel, voor wie maar eenigszins dieper voelt en daarbij over wat imaginatie beschikt, — de zee is de, als het ware geruststellende, vaststelling van eigen psychologische ervaringen, het teeken van gemoedsmomenten, het duidelijke klaarblijkelijke beeld, dat meer dan eens verrast door zijn zuivere stelligheid, van het diepste, misschien het meest verborgen Ik. Men erkent er zich in, men belijdt en beboet er zich in. Zij is belooning en beproeving; zij is biecht en penitentie; zij is genezing ook en nieuwe blijde en moedige kracht ». En als wij ons de zeer bijzondere zeegedichten van Karel van de Woestijne bij elkaar denken, gaat onze belangstelling — hoe stellig hij de objectieve beteekenis óók een paar malen prachtig moge bepaald hebben — gaat onze voorkeur naar die verzen waarin hij zijn persoonlijke psychologische ervaringen in en door het zeegebeuren vaststelt. De zee is hem dus niet een min of meer belangrijk te hanteeren motief, eene lyrische gemeenplaats; geen nationaal zinnebeeld van wil en volkskracht; noch het dankbaar voorwerp van een romantische zucht naar touristiche schoonheid, die zich zou uiten in het herdenken van een luchtig zomeruitstapje.

Als velen van ons is hij wel eens 's nachts in een zeestad aangekomen; en plots uit de lauwe atmosfeer van een urenlange treinreis gestapt, wordt hij door de gierende kille lucht en wind staande gehouden. Doch op hetzelfde oogenblik vraagt hij zich af : « Ben ik niet iemand die zich-zelf ontvlucht, bewust van nimmer vinden ? » Misschien heeft hij maar ééne seconde pal gestaan, en die ééne seconde was voldoende om de herinnering af te sluiten op wat hij noemde « de leugen van 't gedicht ». En dan de kennis en het weten : zijn eenzaamheid. En ook dadelijk het besef dat hij de « verzoeking » van de zee van zich voelt wijken. Dit is wel het beeld van de zeer aan alle kanten en in alle diepten leeg- en zwartgebrande, tragische moderne mensch.

Ik kom alleen, bij nacht, in deze zee-stad aan.
Van uit den zoelen trein en 't zacht-doordeinde vluchten
ineens, pal, in de wervel-hoos der kille luchten
waarvan de zweepen gierend me in 't gezichte slaan.

De zwerken veêg van licht, waar masten, ra's en touwen
de teeknen schrijven van onzekre rust en reis,
Geen leven, dan de ronde wind die zwiert zijn zeis
en, verre, de êma der zee bij zuigen en bij stouwen.

Ben'k, wie zich-zelf ontvlucht, bewust van nimmer vinden ?
Roem'k, wie zich zelf ontvlucht, bewust van nimmer vinden ?
Was 't de onmacht die mij dreef der al te zeer beminden
of droog de dorst van hem die nooit beminnen mocht ?

Ik heb de kameren gesloten op haar geuren;
ik sloot de erinnering op de leugen van 't gedicht.
Thans : zwarter dan de nacht aan 't nachtelijk gezicht
waarvan geen scherpe maan het guur geheim komt scheuren.

— Ik kwam; ik kom; ik ken alreê mijn eenzaamheid.
Verzoeking van de zee, reeds voel 'ku van me wijken.
En 'k mijne oogen, moê van in deze ijlt te kijken,
onzichtbaar, maar die mort en bijt.

Ik heb tot mijn spijt maar heel weinig uit Karel van de Woestijne's zeegedichten kunnen voorlezen; want het beste wat ik er kon van zeggen, ligt in het werk zelf. Karel van de Woestijne beliefdde het werk van een dichter diens « persoonlijke overdrijving » te noemen; ook de zee was voor hem misschien een persoonlijke overdrijving. Hij durfde haar noemen « een toestand, en niets meer ». Of hij gelijk had is van minder belang voor de schoonheid van zijn zeegedichten. En wanneer wij zijn prachtig oeuvre doorlezen, merken wij zonder moeite dat — voor wat zijn persoonlijk ervaren van het zeegebeuren betreft — hij zich niet vergiste toen hij zeide: « dat de zee niet iets is om naar te kijken ». « Zij is, de zee, de lustelooze of woedende, de steeds abstracte en des te aanhalerige, en steeds onverschillige die te beter uwe vragen uitlokt; de vormlooze die gij kneden zult naar de vormen van uw verlangen of van uw wroeging; de luie die de wieg is van uw troost; de oneindige die het bed kan worden van uwe doodsbegerte. » Aan dit alles is te merken dat Karel van de Woestijne de zee ook als een veelvuldigheid heeft gezien.